

K OTÁZKE STEIGLOVHO VZŤAHU KU KANTOVI

TEODOR MÜNZ

V minulom čísle Slovenského filozofického časopisu uverejnil dr. A. Hirner úvahu *Bol Michal Štaigel pasívnym epigónom Kantovým?*, v ktorej zaujíma kritické stanovisko k doterajšiemu hodnoteniu Michala Steigla našimi historikmi filozofie. Steigel, člen Učenej spoločnosti malohontskej, je známy v dejinách slovenskej filozofie krátkou genozeologickou úvahou *Fragment o syntéze vnemov*, uverejnenou v V. ročníku *Solenii*, ročenke to Spoločnosti. Na základe tejto práce bol Steigel hodnotený ako kantovec. Posledne som ho ako pasívneho epigóna Kanta zhodnotil aj ja v práci *Náhľady filozofov Malohontskej spoločnosti*. Dr. Hirner s doterajším stanoviskom voči Steiglovi nesúhlasí. Charakterizuje ho ako odporcu Kantovho apriorizmu, prívrženca Lockeovho empirizmu, senzualistu, uznávajúceho od vedomia nezávislú existenciu a priamu, bezprostrednú poznateľnosť objektívnej skutočnosti, rovnocennosť subjektu i objektu pri poznaní atď. atď.

Popri tom všetkom, že dr. Hirner správne poukázal na určité, doteraz nepovšimnuté fakty v Steiglových názoroch, ktoré nútia zrevidovať náhľady na neho ako na čistého kantovca, myslím, že v niektorých svojich tvrdeniach zachádza príďaleko. U Steigla sa totiž stretávame s oveľa väčším množstvom kantovských náhľadov, než pripúšťa dr. Hirner. Podrobnejší rozbor Steiglových názorov nám túto skutočnosť jasne osvetlí.

Dr. Hirner píše: „Pozornosť z hľadiska Štaiglovho postoja oproti Kantovi zsluhuje už prvý paragraf Štaiglovho *Fragmentu*. V ňom Štaigel hovorí, že „Všetko naše poznanie začína sa skúsenosťou, lebo i zmysly skôr používame ako rozum...“ A aby nenastal omyl, či skutočne ide o všetko naše poznanie, vracia sa k formulácii tejto myšlienky aj v § 6. Tu rozlišuje poznanie získavané skúsenosťou od poznania, ktoré získavame rozumom, a prvé nazýva aposteriórne, druhé apriórne. Teda jasne si uvedomuje, čo jeho stanovisko znamená oproti stanovisku Kantovmu a napriek tomu v tomto paragrafe tvrdí: „Keďže všetko poznanie začína sa skúsenosťou, potom prvú, hoci nezrelú osnovu každého poznania treba dôsledne hľadať v skúsenosti.“ Názov apriórny a aposteriórny používa iba ako terminologickú nevyhnutnosť na označenie všeobecne uznávaného rozdielu medzi poznaním skúsenostným a poznaním rozumovým. Náplň, ktorú týmto názvom pripisuje Kant, Štaigel neuznáva“. Toľko dr. Hirner. A práve vety *Kritiky čistého rozmyslu* sú: „Není pochyby, že veškero naše poznání vychází od zkušenosti, neboť čím by měla býti poznávací mohutnost povzbuzena k činnosti, kdyby se to nedálo předměty, smysly naše dojmájícími, které jednak samy sebou představy vzbudují, jednak naši rozumovou schopnost podněcují, aby je srovnávala, spojovala nebo rozlučovala a tak surovinu látky smyslových dojmů zpracovávala pro poznání předmětů, které se nazývá zkušeností. Co do času, tedy nejde u nás žádné poznání před zkušeností a všechno poznání počíná s ní“ (*Kantova Kritika čistého rozmyslu*, Praha 1930,

27). A ďalej: „Veškeré myšlení musí se buď přímo nebo oklikou (indirektně) vztahovati na názory a tak, u člověka, na smyslovost, poněvadž nám na jiný způsob žádný předmět nemůže býti dán“ (c. d., 45). Citované paragrafy Steiglove nie sú teda namierené proti Kantovi. U oboch poznanie začína skúsenosťou, u oboch sa myslenie opiera o zmyslový materiál, a to buď priamo alebo sprostredkované. Je síce pravda, že Steigel používa termíny apriórny a aposteriórny ináč než Kant, no to neznamená, že sa musel s ním rozchádzať aj v názoroch na počiatok, východisko rozumového poznania. V tom sa úplne zhodujú. Obidvaja jednoznačne tvrdia, že myslenie môže svoju porovnávaciu, spojovaciu alebo rozlučovaciu činnosť vykonávať len na nejakom materiáli, ktorým sú buď vnemy alebo predstavy. Bez nich to nejde a to sa týka aj Kantových syntetických súdov a priori. Tieto súdy sa podľa neho síce tvoria pred skúsenosťou, no surovinou, na základe ktorej tu rozum operuje, je pôvodne zmyslový materiál. A aplikovateľné sú zase len na tento materiál, lebo ani ony nesiahajú zaň a mimo oblasti skúsenosti si s nimi nemožno nič počítať. Preto nie sú možné teológia a metafyzika ako vedy.

Ak teda Steigel hovorí, že pri každej skúsenosti, t. j. vnímaní je paralelný dej, že ani činnosť subjektu nie je väčšia než činnosť objektu, ani činnosť objektu väčšia než činnosť subjektu a že to platí aj o rozume, „lebo rozum nespája a neuvedomuje si viac než to, čo naň pôsobí“ (§ 7), neodporuje to vôbec Kantovmu poňatiu rozumového poznania a syntetických súdov a priori. Aj pri týchto musí totiž rozum uskutočniť svoje spájanie na niečom, t. j. na zmyslovom materiáli a nemôže ho opustiť, nemôže zájsť zaň. Termín apriórny, predskúsenostný nemá tu význam: bez akéhokoľvek skúsenostného, zmyslového materiálu vôbec. Špecifickosťou syntetických súdov a priori je len ich nezvratná istota, nedoložená skúsenosťou, ich všeobecná platnosť atď., no nie to, že ich rozum tvorí bez zmyslového materiálu, že siaha zaň a pod. A u Steigla nenachádzame nič takého, čo by dokazovalo, že neuznáva možnosť syntetických súdov a priori v tomto zmysle. Z toho, že o nich nehovorí, nič takého neplynie. Steigel teda neodporuje ani Kantovmu výroku: „Jestliže však veškero naše poznání počíná zkušeností, nepochází přec všechno ze zkušeností“ (c. d., 27). Kant rozlišoval medzi počiatkom a pôvodom poznania. Všetko poznanie *počína* skúsenosťou, no syntetické súdy a priori *nepochádzajú* zo skúsenosti. Ich neskúsenostný, apriórny charakter spočíva však len v tom, že „nemôžu byť nemyslené“ a že musia byť myslené s prísnou všeobecnosťou, t. j. že neprípúšťajú možnosť výnimky, čo všetko nemožno povedať o poznatkoch získaných skúsenosťou. A — ako som už uviedol — zo Steiglových téz neplynie, že takéto súdy nie sú podľa neho možné.

Nemožno teda súhlasiť s dr. Hirnerom, že „Steigel zámerne sleduje popieranie Kantovho učenia o možnosti syntetických súdov a priori.“ Na podporu svojho tvrdenia uvádza dr. Hirner napr. Steiglov výrok: „Priestor a čas keď sa vzťahujú na predmety, môžeme nazvať skutočnými, keď vo mne jestvujú, ideálnymi. Ideálny čas a priestor bez vecí nemožno ani myslieť, lebo v myslí si musím predsa len dosadiť ak nie vecí, tak na ich miesto aspoň priamku alebo obrys (umbram).“ S týmto výrokom sa temer doslovne stretávame aj u Kanta. Hovorí: „Náš výklad tedy učí *reálnosť* (t. j. objektívni platnosť) priestoru vzhľadom ke všetmu, čo se naskytne jako vnější předmět, ale zároveň *ideálnosť* priestoru vzhľadom k věcem, uvažuje-li o nich rozmysl jako o věcech o sobě“ (c. d., 50—51). V Steiglovom výroku niet nič protikantovského; ani to nie, že ideálny čas a priestor si nemožno myslieť bez nejakého predmetu, čo je v úplnom súhlase s Kantovým názorom, že ak majú byť čas a priestor myslené ako apriórne formy zmyslového nazerania, musia byť doplnené

zmyslovým obsahom. Ak je teda onen Steiglov výrok namierený proti Kantovi, tak sa potom vyvracia aj sám Kant.

No je tu iná, zdanlivo závažnejšia vec. Steigel, ako na to správne poukázal aj dr. Hirner, neuznával apriórny charakter času a priestoru ako formálnych podmienok zmyslovej skúsenosti. Hovorí: „Mýlia sa teda všetci, ktorí sa domnievajú, že forma zmyslovosti jestvuje pred každým nazeraním predmetov“ (§ 15). To je zrejme protikantovské tvrdenie a myslím, že jediné závažné. No Steigel tiež uznával, že všetok zmyslový materiál je nám daný v čase a priestore, teda, že tieto danosti sú všeobecné, a keď Kant tvrdil, že čas a priestor sú podmienkami syntetických súdov a priori, mal na mysli len túto ich všeobecnosť, lebo každý takýto súd sa musí koniec-koncov vzťahovať na ne, „kteréžto soudy však z té právě příčiny nemohou platiti dále než po objekty možné zkušenosti“ (c. d., 66). Je teda možné, aby Steigel uznával možnosť syntetických súdov a priori bez toho, že by prijímal Kantove názory na apriórny charakter priestoru a času. Niet tu logického protirečenia.

Taktiež nemožno s dr. Hirnerom súhlasiť v tom, že Steigel „sa dôsledne vyslovil za senzualizmus“. Senzualistom bol — ako aj Kant — v tom, že za prameň všetkého poznania považoval zmyslovú skúsenosť. No popri tom ešte uznával, že v rozume sú aj určité formy myslenia, ktoré sú na zmyslovej skúsenosti nezávislé a ktoré spracovávajú jej materiál špecifickým spôsobom. A tu sa tiež miestami priblížil Kantovi. Tak v § 8 sa dozvedáme, že „logické bytia . . . vznikli a spočívajú v spôsobe chápania“, čo potvrdzuje znovu v § 11, hovoriac, že „spojenie, ktorému nezodpovedajú vonkajšie predmety, je len ideálne čiže logické spojenie, ktoré má základ v našom spôsobe chápania (connexio idealis seu Logica in nostro concipiendi modo fundamentum suum habens)“. Teda princípy logického myslenia asi nie sú odrazom objektívnej skutočnosti! V § 22 ďalej čítame: „Všeobecné predikáty rozľahlosti sú nielen čisté pojmy, jestvujúce iba v rozume, ale sú aj naprosto pevné podmienky možnosti a evidencie metafyzických súdov (Universalia praedicata extensionis, non modo sunt conceptus puri in sola ratione existentes, sed etiam firmissimae conditiones . . .)“. Teda popri tom, že tieto všeobecné pojmy (Kantove kategórie: kvantita, kvalita, relácia a modalita) sú čisté (ako aj u Kanta), sú zároveň podmienkami možnosti a evidencie metafyzických súdov. Podľa dr. Hirnera tieto pojmy u Steigla nemajú apriórny charakter, no to nie je také jednoznačné. V § 23 čítame, že „sú to všeobecné a nutné formy nášho rozumu, ktoré sa . . . nikdy nesmú zamieňať so spôsobmi rozľahlosti“. Tu sa teda naznačuje rozdiel medzi subjektom a objektom. Pravda, hneď v ďalšej vete Steigel hovorí: „Tieto formy rozumu majú svoj základ alebo v samej rozľahlosti, alebo aspoň v našom spôsobe chápania.“ Tu sa zase poukazuje na čiastočnú jednotu subjektu s objektom. Steigel buď sám nemal vo veci jasno alebo sa nejasne vyjadroval. V každom prípade však vidieť, že uznával existenciu určitých rozumových foriem nezávislých od skúsenosti. Je to v súlade s tým, na čo som už poukázal, že totiž Steigel vôbec neodporuje Kantovi v tom, že ak všetko naše poznanie začína skúsenosťou, predsa z nej všetko nepochádza — fakt mimoriadne dôležitý, ktorému, myslím, dr. Hirner nevenoval dostatočnú pozornosť. O dôslednom senzualizme nemožno teda u Steigla hovoriť. Na dôkaz Steiglovoho senzualizmu uvádza dr. Hirner aj Steiglov výrok, že „veci môžeme poznávať len natoľko, nakoľko sú ony objektom našich zmyslov, nakoľko však nie sú, nič o nich nevieme a tak správne ich nazývame javmi“. Dr. Hirner nevidí v tom nič iné ako obmenu Lockeovho: „Nič nie je v rozume čo predtým nebolo vo zmysloch.“ No ako je známe, Leibniz doplnil tento výrok slovami „... iba rozum sám“.

A Steiglovo uznávanie určitých, na skúsenosti nezávislých foriem myslenia sa tomu Leibnizovmu doplnku vôbec neprotiví. Leibniz však nebol senzualista.

Všimneme si podrobnejšie ešte jednu stránku Steiglovej práce. Ako riešil Steigel otázku poznateľnosti objektu subjektom, nakoľko je u neho subjekt adekvátny objektu po stránke kvalitatívnej? Odpoveď je veľmi jednoduchá: Steigel túto otázku vôbec nerieši. No dr. Hirner je toho názoru, že rieši, cituje Steiglove výroky a vyvodzuje z nich veľmi prekvapujúce závery. Tvrdí napr., že Steigel „uznáva nezávislú existenciu vonkajšieho sveta od vedomia subjektu“, že podľa neho „poznatie vzniká bezprostredne, teda bez akejkolvek transcendentnosti, ktorá by bránila poznať vec o sebe“, že u neho „činnosť subjektu má charakter intuitívny, bezprostredný a táto okolnosť vylučuje akúkoľvek transcendentnosť“. A tak koniec koncov Steigel vraj „dopracúval práve tú zložku Kantovho systému, na ktorej vyrástol realizmus a materializmus“, „je to stanovisko, z ktorého neskôr vyrástla materialistická teória odrazu“.

Pozrime sa na vec zblízka. Dr. Hirner pripisuje veľký význam Steiglovým slovám z § 5: „Podľa toho každý objekt je *pre mňa* (počiark. A. H.) natoľko objektom, nakoľko *vo mne* (podčiark. A. H.) vzbudzuje pocit a nakoľko si ho môžem bezprostredne predstaviť.“ Celý paragraf však znie: „Každá skúsenosť teda vyžaduje pocit aj bezprostrednú predstavu. Preto mi je každý predmet natoľko predmetom, nakoľko vo mne vyvoláva pocit a nakoľko si ho môžem bezprostredne predstaviť. Z toho vyplýva, že veci môžeme poznávať, iba nakoľko sú predmetmi našich zmyslov; nakoľko nie sú, nevieme o nich nič a správne ich teda nazývame javy.“ Slovom, nejde tu o nič iného ako o tvrdenie, vyskytujúce sa už vpredu, že pri každom zmyslovom poznávaní si nevyhnutná prítomnosť objektu, že bez neho nie je zmyslové poznanie možné. O tom, ako subjekt poznáva prítomný objekt, o kvalitatívnej stránke pocitov sa tu vôbec nehovorí. Termín „bezprostredná predstava objektu“, vyskytujúci sa u Steigla viackrát, nás vôbec nesmie mýliť. Tento termín a v tom istom zmysle používa totiž aj Kant. Prvá veta *Transcendentálnej estetiky* je: „Nechť se poznání vztahuje na předměty jakýmkoli způsobem a jakýmkoli prostředky, tož ten, kterým se vztahuje na ně bezprostředně a k čemu veškeré myšlení jako prostředku směřuje, jest *názor*“ (c. d., 45). A Steigel v § 3 hovorí: „Bezprostredná predstava objektu sa volá názor (intuitus).“ Teda akákoľvek snaha vyvodzovať zo Steiglových termínov „bezprostredný“ a „intuitus“ nejakú intuicionistickú gnozeológiu, je úplne neopodstatnená. Latinský názov intuitus znamená len názor a nemá nič spoločného s intuitívnym charakterom poznania, ako ho vkladá a Steiglovi pripisuje dr. Hirner. Steigel bol teda asi taký intuicionista ako Kant. A potom, ak bol Steigel ozaj intuicionista, tak ho nemožno považovať za predchodcu materialistickej teórie odrazu, ktorá nemá s intuicionizmom nič spoločného, ale — napr. vzhľadom na naše pomery — Losského a Dieškovho intuitívneho realizmu.

Ani Steiglovo zrovnoprávnenie subjektu s objektom v akte poznania nemožno chápať v tom zmysle, že subjekt poznáva objekt v origináli, že mu kvalitatívne nič nepridáva ani neuberá, ale čiste iba v zmysle kvantitatívnom: činnosť subjektu nemôže byť pri zmyslovej skúsenosti väčšia, než je činnosť objektu, lebo subjekt by vnímal aj veci, ktoré v ňom nevzbudili pocit, ani činnosť objektu nemôže byť väčšia alebo menšia ako činnosť subjektu, lebo je nemožné, aby subjekt nevnímal niečo, čo mu je dané, alebo vnímal niečo, čo mu nie je dané. „Aká je totiž činnosť, taká musí byť reakcia“ (§ 3), t. j. v tomto prípade koľko je na jednej strane, toľko je aj na strane druhej. Tu ide o jednoduchú rovnicu, o *kvantitu* pocitov a nie

o nich kvalitu. Znovu zdôrazňujem: o spôsobe styku subjektu s objektom a o kvalitatívnej adekvátnosti či neadekvátnosti pocitu vzhľadom k objektu, ktorý ho vyvoláva, niet u Steigla ani zmienky. Možno, že prijímal Kantovu vec o sebe (to, že neprijíma termín jav v Kantovom zmysle, nič nehovorí), možno, že nejaký iný názor. Ak sa však aj v tomto prípade opieral o Locke, ako sa o neho opieral podľa dr. Hirnera vždy, uznával subjektívny charakter sekundárnych kvalít a teda nijaké bezprostredné poznanie objektu subjektom v zmysle moderných intuicionistických teórií. Intuícia neznamena v tých časoch nič iné ako priamy styk subjektu s objektom, uskutočňovaný pri vnímaní, čo sa tiež nazývalo nazeraním. Tak napr. Krug v diele *Allegemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften* z roku 1832 (II. vydanie), teda z čias Steiglových, charakterizuje intuíciu takto: „*Intuition* (von *intueri*, anschauen) ist eigentlich überhaupt *Anschauung*“ (II. diel, 541). Teda nazeranie vôbec. Je zaujímavé, ako charakterizuje Krug intuicionizmus: „*Intuitionsphilosophie* soll eine Philosophie sein, die aus *Anschauung* (intuitio) also aus äusserer und innerer Wahrnehmung hervorgeht. Dann wäre aber die Philosophie eine blosser *Erfahrungswissenschaft*“ (c. d., 541). Teda o intuícii v modernom zmysle sa vtedy ešte nehovorilo.

Nemožno súhlasiť ani s tvrdením dr. Hirnera, že Steigel ako vychovávateľ nemohol uznávať Kantovu vec o sebe. Ako keby idealisti nemali pedagogiku! Sám Locke má pedagogický spis, hoci musel vedieť, že jeho chovanec tak, ako ho on vníma, je napoly (sekundárnymi kvalitami) „jeho“ výtvorom. Zrejme mu to nevadilo. Pedagogické spisy má aj Kant! Je predsa jedno, či chovanec je iba mojou predstavou alebo objektívnou skutočnosťou, pretože jeho existenciu a zákony, podľa ktorých sa správa, musím rešpektovať tak či onak. Aj keď je len mojou predstavou, musím chodiť do školy, lebo nemá moje vedomosti, musím do neho vstúpiť zásady morálky atď. S týmto faktom mohol byť Steigel celkom vyrovnaný. Že v tomto idealistickom názore je mnoho protirečení, to je iná vec a o tom teraz nebudem hovoriť.

No dr. Hirner dokonca o Steiglovi hovorí, že dopracúval tú časť Kantovho systému, na ktorej vyrástol realizmus a materializmus. Dr. Hirner opiera celé svoje tvrdenie len o to, že Steigel hovorí o subjekte a objekte, ich vzájomnom pôsobení atď. a že teda uznával existenciu oboch. No Steigel sa zreteľne nevyjadril ani o tom, že uznáva od subjektu nezávislú existenciu objektívnej skutočnosti. V § 7 sa síce dočítame, že „predmetom skúsenosti sú veci, jestvujúce mimo nás“, no v závere § 8 sa dokonca dozvedáme, že rozum nadobúda rôznosť, ktorú spája, aj „zo zmyslov ako z najistejších zdrojov všetkých skutočných vecí (certissimo fonte omnium realium)“. Teda realizmus sa tu strieda so solipsizmom. Možno predpokladať, že je to len lapsus linguae a že Steigel uznával od subjektu nezávislú existenciu objektívnej skutočnosti. No ak je pravdou, že mal svoje tézy dobre premyslené, ako tvrdí dr. Hirner, tak sa treba len diviť, že v takejto zásadnej otázke sa mohol tak protikladne vyjadrovať. Veď proti onej poslednej vete z § 8 by sa ohradil aj Berkeley.

Pripustíme však, že Steigel uznáva od subjektu nezávislú existenciu objektívnej skutočnosti. Vyjadril sa o jej kvalitatívnom charaktere? Povedal výslovne, že je hmotnej alebo duchovnej povahy? Nie. O tom všetkom mlčí. Že hovorí o predmetoch skúsenosti a o veciach, to nič neznamená, to nie je nijaký materializmus. To všetko hovorí aj Berkeley. Aj on pripúšťa, že popri subjektívnych predstavách existujú aj predmety a veci, ktoré sú nezávislé od určitého subjektu, lebo keď ich tento vníma, nepodliehajú jeho vôli tak ako jeho predstavy. No pritom nie sú ne-

závislé od subjektu vôbec, lebo sú ideami boha, na ktorom participuje každý určitý subjekt a podliehajú jeho vôli. Koniec koncov sú to však všetko len idey a teda duchovné danosti. Hmoty niet. Odporuje toto poňatie Steiglovi? Nie. A prečo? Preto, lebo buď nemal v zásadných otázkach vôbec jasno, alebo o tom, čo mu bolo subjektívne jasné, vyjadroval sa objektívne veľmi nejasne. A také niečo, že mnohé veci sú samozrejme a netreba o nich hovoriť, predpokladať tiež nesmel. V takýchto otázkach niet samozrejmosti. O nejakom predchodcovi materializmu a materialistickej teórie odrazu nemôže teda byť u Steigla ani reči. Takéto tvrdenia postrádajú akékoľvek reálne opodstatnenie.

No predchodcovia teórie odrazu u nás boli a mnohí z nich pôsobili dávno pred Steiglom. Tak napr. J. Severini hovorí vo svojej *Logike*, ktorá vyšla roku 1789: „Zákon zmyslového vnímania by bol asi tento: Vnemy zodpovedajú pocitom, ktoré vyvolali predmety v zmyslových orgánoch (Sensationes impressionibus ab obiectis, in organis sensuum factis respondent)“ (Joannis Severini, *Philosophia rationalis seu Logica*, Schemnicii 1789, 12). Pritom sa Severini výslovne opiera o Locke: „Conf. Joh. Locke de intel. hum. I. 2. c. 1—8 et Meiners“ (c. d., 12). Treba sa len diviť, že Steigel, ktorý — podľa dr. Hirnera — sa oprel o Locke, aby mohol odbúrať Kantov názor o nepoznateľnosti „veci o sebe“, nič takého nehovorí. Tvrdenie dr. Hirnera, že „Štaigel sa na širokej ploche oprel o empirizmus Lockeov a z tejto pozície sa pokúšal dosiahnuť tie prednosti Kantovho systému, ktorým Kant obetoval sám zmysel poznania, poznanie „veci o sebe“ je neodôvodnené.

Gnozeologické stanovisko hlásané Severinim zastávali u nás mnohí starší filozofi. Stretávame sa s ním na trnavskej univerzite i u mnohých evanjelických predosvietenských filozofov. Bola to bežná gnozeológia, opierajúca sa o Locke a o realistickú teóriu pravdy Tomáša Akvinského. Týchto našich mysliteľov možno považovať za predchodcov teórie odrazu, no práve Steigla, Šuleka a ostatných kantovcov nie. Po tejto stránke znamenali krok dozadu.

Steiglovi teda vôbec nemožno pripisovať všetko to, čo mu pripisuje dr. Hirner. Steigel nebol taký vyslovený odporca niektorých stránok Kantovej filozofie, napr. jeho transcendentálneho idealizmu a pod. V jeho práci niet na to aspoň dokladov. Pravda, netvrdím, že bol subjektívny idealista, berkeleyán a pod., verím že bol realista, že uznával od subjektu nezávislú existenciu objektívnej skutočnosti, no jednoznačne sa o tom nevyjadril, ako napr. Kant. Pasívnym epigónom Kanta nebol a je možné, že chcel podať určitú kritiku Kanta, no nevydarilo sa mu to a uviazol v ňom oveľa viac, než si myslel. Objektívne to aspoň tak vyzerá a „vďaka“ jeho neurčitosti možno z jeho názorov bez logického sporu vyvodíť oveľa idealistickejšie závery, než hlásal Kant. Koľko neurčitosti sa napr. skrýva za jeho výrazom: činnosť subjektu nie je väčšia než činnosť objektu! Čo je to činnosť subjektu? Nedá sa napr. pri troške zlej vôle vyvodíť zo Steiglovej rovnice: koľko je pri skúsenosti v subjekte, toľko je aj v objekte, činnosť jedného nie je väčšia než činnosť druhého atd., subjektívny idealizmus? K tomu pristupujú ešte nejasnosti, na ktoré som už upozornil. Nebolo možné vyjadriť sa aj v tých časoch jasnejšie a vyhnúť sa tak mnohým neporozumeniam zo strany čitateľov? Prečo sa Steigel aj proti samému Kantovi nevyjadril otvorene? Čo mu v tom bránilo? Na to všetko je len jedna odpoveď: Steigel vôbec nemal tak dobre premyslené svoje názory, ako to tvrdí dr. Hirner, a jasne sa v nich zrkadlí jeho nedostatočné filozofické vzdelanie, jeho nehotovosť.

Steiglov *Fragment* však napriek tomu znamená prínos do našej filozofie. Zhrnutý je v poslednom paragrafe. Tento je: „Keďže tieto predikáty (kvantity, kva-

lity, relácie a modality — T. M.) sú len predikáty rozľahlosti, ich použitie sa nerozširuje nad alebo mimo nemy. Nakoľko však prispievajú k syntéze vnemov, treba ich vzťahovať iba na to, čo sa ňou spája. Preto tí, ktorí sa tvorením definícií, vývodov a záverov z týchto predikátov pokúšajú neoprávnene odmietnuť a vyvrátiť existenciu boha a nesmrteľnosti duše, umývajú černocho, lebo vieru v tieto veci vyžaduje harmónia jestvujúcich vecí, pokoj duše, dôstojnosť človeka a odmena cnosti a potvrdzuje ju zjavené náboženstvo.“ Steigel sa totiž zrejme stotožnil s Kantom v tom, že nakoľko rozumové poznanie nemôže zájsť za zmysly a teda platí len v oblasti zmyslov, teológia a metafyzika, predmety ktorých majú existovať práve v nadempirickej, mimozmyslovej oblasti, nie sú ako vedy možné. Kant, ako je známe, podvrátil všetky rozumové dôkazy existencie boha. On však v boha veril a išlo mu len o to, aby dokázal jeho existenciu iným spôsobom, než sa to dialo doteraz. Preto dôvodil tým, že hoci rozumových dôkazov existencie boha niet, neznamená to, že nejestvuje ani boh sám, lebo rozum práve preto, že je obmedzený, nepreniká všetkým a nezasahuje práve do tej oblasti, kde je boh — do transcendentna. Boh je práve v nadempirickej oblasti a vieru v neho vyžaduje mravný poriadok vo svete, túžby ľudského srdca a pod.

Zdá sa, že s týmto všetkým sa stotožnil aj Steigel, ako vidieť z citovaného paragrafu. Jeho pokrokovosť vidím v tom, že spolu s Kantom odsunul boha z empirickej oblasti do transcendentna a teda mimo dosahu človeka a že neuznával špekulatívne, o skúsenosť sa neopierajúce vedy (čo, pravda, neznamená, že prestal veriť v boha). Význam tohto činu je veľký. Nebolo to nič iné, ako čo robili deisti a mnohí súčasní pokrokoví osvieteniskí myslitelia, snažiaci sa vylúčiť nadprirodzené zásahy do sveta javov, do empirickej oblasti a otvoriť tak pole pôsobnosti pre človeka, uvoľniť jeho doteraz práve nadprirodzenými zásahmi brzdené sily. U nás patrili k týmto mysliteľom osvieteniskí bojovníci proti poverám na čele s Michalkom a Steigel sa touto tendenciou svojej práce k nim čestne radí. To je svetlá, pokroková stránka jeho *Fragmentu*, ktorý ináč, ako som ukázal, zaostáva v niektorých bodoch aj za prácami staršími. Zdôrazňujem však, že takto otvorene sa Steigel o tejto veci nikde nevyjadril a že som to vyvodil len ja z citovaného paragrafu. So záverom, ktorý z neho vyvodzuje dr. Hirner, nemôžem však súhlasiť, lebo jeho argumenty v tejto veci sú úplne neopodstatnené. Dr. Hirner píše, že „Steiglovi muselo byť ďalej jasné aj to, že keby aj akceptoval teoretické základy Kantovho zdôvodňovania náboženstva, ako praktický teológ by nezískal nič a keby mal ľudu približovať obsah svojho náboženstva pomocou transcendentálnej analytiky a estetiky, ľud by ho nechápal a ako od učiteľa by sa od neho odvrátil“. Ako keby Steigel bol rozmýšľal o náboženstve len kvôli ľudu, ako keby mal prijímať len to, čo chápe ľud! Divná smernica pre formovanie svetonázoru filozofa, najmä staršieho typu. Steiglov *Fragment* nebol písaný pre ľud. Podľa dr. Hirnera Steiglovi muselo „byť jasné, že popieranie poznateľnosti vecí o sebe by bolo vlastne odhaľovaním klamlivosti, celého jeho svetonáhľadu, odhaľovaním klamlivosti toho, čo doteraz kázal a v dôsledku toho aj odhaľovaním podvodníckeho základu jeho spoločenského postavenia“. Rok po uverejnení Steiglovho *Fragmentu* vyšla v *Soleniách* Šulekova práca *Pokus o nový dôkaz existencie boha*, v ktorej sa Šulek otvorene postavil na stanovisko Kantovo a rozlišuje vec o sebe, ktorá je nepoznateľná, od poznateľného javu. Práca je vybudovaná oveľa dôkladnejšie než Steiglov *Fragment*, lebo Šulek mal odborné filozofické vzdelanie (bol doktorom filozofie). No Šulek bol tiež kňazom a keďže uznával nepoznateľnosť vecí o sebe, bol — podľa dr. Hirnera — asi jednoduchým podvodníkom. Nezachovali sa však doklady o tom,

že by sa ním ozaj bol cítil alebo že by ho niekto bol za takého považoval. Neslobodno zabúdať, že starším filozofom išlo všeličo dohromady a prijímali mnoho rozličných názorov, v ktorých my dnes vidíme protirečenia. Chybou je však, keď potom podľa seba posudzujeme ich, ako to robí dr. Hirner so Steiglom, keď mu pripisuje úvahy moderného, div nie marxisticky zmýšľajúceho filozofa.

A tak dochádza dr. Hirner nakoniec k záveru, že Steigel v poslednom paragrafe svojho *Fragmentu* „vyjadruje svoj triumfálny zážitok nad tým, že to nebezpečné Kantovo učenie sa odrazilo od jeho svetonáhľadu a tým aj od čestnosti jeho spoločenského postavenia ako hrach od steny. Štaigel sa teda neopieral na Kanta, aby zdôvodnil svoj náboženský svetonáhľad, ale naopak slabosť Kantovho systému využil na to, aby sa v tomto svetonáhľade upevnil“. Ako bolo možné dôjsť k takémuto názoru, keď posledný paragraf *Fragmentu* je v úplnom súlade s Kantom, to už, žiaľ, ozaj vysvetliť neviem.

Steigel a Šulek sa opreli po náboženskej stránke o Kanta preto, lebo jeho názory im vyhovovali z viacerých dôvodov. Na jednej strane boli na výške doby, lebo boli výslednicou pokrokových snáh celého súčasného osvietenského boja proti primitívnemu náboženskému antropomorfizmu, zázrakom a pod., na druhej strane však predsa len boha ponechávali, čím tiež vyhovelí potrebám našich mysliteľov, lebo daná hospodársko-spoločenská situácia u nás nebola ešte na tej úrovni, aby sa boli mohli prepracovať k ateizmu. Po tejto stránke nešlo teda o boj proti Kantovi, ale o opieranie sa o neho.

Záverom prikladáme Steiglov *Fragment* v novom slovenskom preklade, aby si čitateľ sám mohol utvoriť o veci úsudok.

К ВОПРОСУ ОБ ОТНОШЕНИЯХ ШТАИГЕЛЯ К КАНТУ

Т. М ю н ц

Работа является ответом на статью д-р Гирнера „Был Михаил Штайгел пассивным эпигоном Канта?“, опубликованную в предыдущем номере *Словацкого философского журнала*. Автор указывает на то, что, хотя д-р Гирнер правильно указал на недостатки в дотеперешней оценке Штайгеля как кантианца чистой воды, он уходит слишком далеко, оценивая его как противника Канта. Никак нельзя согласиться с утверждением д-р Гирнера, что Штайгел отрицал идею о существовании вещи в себе, что он был последовательным сенсуалистом, что он разработал ту составную часть системы Канта, которая послужила основой для материалистической теории отражения и т. д. Для таких утверждений в *Фрагменте* Штайгеля нет никаких данных. Взнос работы Штайгеля поконится в последствиях, которые вытекали из ней для спекулятивных, неэмпирических наук, какими являются теология и метафизика, оправданность существования которых Штайгел вместе с Кантом, кажется, не признавал.

THE QUESTION OF STEIGEL'S RELATION TO KANT

Teodor M ü n z

The work is a reply to the essay of Dr. Hirner *Was Michal Steigel a passive epigone of Kant?*, which was published in the last number of the *Slovak Journal of Philosophy*. The author there points out that though Dr. Hirner rightly showed the hitherto insufficient appreciation of Steigel as a pure Kantian he is going too far when appreciating him as

Kant's opponent. We can by no means agree with his statement that Steigel denied the conception about the existence of the thing-in-itself, that he was a persistent sensualist and that he developed that part of Kant's system which gave birth to the materialistic theory of reflection etc., because for all this there is no ground in Steigel's *Fragment*. The contribution of Steigel's work consists only in the consequences which followed for the speculative nonempiric sciences, such as theology and metaphysics, the righteousness of which, as it seems, Steigel as well as Kant didn't acknowledge.